

CARL JOHAN LJUNGBERG:

Samtal med Helmut Schoeck: Avund är en urkraft!

Carl Johan Ljungberg har samtalat med Helmut Schoeck som just lämnat en professur i sociologi i Mannheim. Han har ägnat ett livs forskarlit åt avund.

Schoecks bok "Der Neid" har översatts till flera språk och väckt uppmärksamhet även om hans åsikter i ämnet inte rimmar med den mångårige husguden i Väst, Karl Marx'.

Jag möter Helmut Schoeck en regnig söndag intill casinot i den gamla kurorten Wiesbaden, ett ställe som nog alstrat avund om något. Varför är då avund så intressant, frågar jag.

— Jag råkade bli intresserad av en slump. Det var mot slutet av kriget och jag flydde ur ett krigsdrabbat München. På tåget hörde jag en kvinna lufta sin belåtenhet över, att de avskydda allierade bomberna ändå skulle komma att förstöra några sköna medelklassvillor också, innan anfallet var över.

Orden förfärade mig. Rädslan över kriget överskuggades hos denna tyska dam av glädjen över andras olyckor! Här måste enorma känslor vara i rörelse. Senare mötte jag ofta liknande reaktioner.

Vad tyder det egentligen på?

— Jag tydde det så att avunden är en mänsklig urkraft, svarar Schoeck. Den är visserligen inte det enda som formar människors handlande. Och den kan i viss mån styras. Men den är mäktig, och evig.

Senare kom Schoeck i kontakt med ekonomen Ludwig von Mises. Genom denne fick Schoeck vistas några år i USA: Vid Yale-universitet fick han forska i sociologi. Där sysslade man också med andra kulturer. Schoeck fann att avunden är med i alla mänskliga samhällen, och på alla utvecklingsnivåer.

Hur visar sig den till exempel?

— Jag märkte särskilt två saker. Dels har människor i alla tider hittat på sätt att undvika att väcka avund. Man lär sig alltså dölja eller förringa det som väcker farlig uppmärksamhet, till exempel rikedom, framgång, eller begåvning. Dels hittar man på regler som förbjuder avund. De kristna budorden är bara ett exempel.

Genom att blunda för de olikheter i

Ph D Carl Johan Ljungberg är verksam i Timbro Idé.

kunnande, begåvning eller skönhet som kan alstra avund, löser dock ett samhälle aldrig några problem. Detta hämmar i stället dess utvecklingschanser.

Får man tro era böcker är dock avundens roll dubbel. Är den bra eller dålig?

– Både—och. Det är först av allt typiskt mänsklig. Vi avundas för att vi kan jämföra oss med andra. Avunden sporrar oss att förbättra våra liv och skapa nya värden. Men får den för stort utrymme, skadar den oerhört. Framgångsrika samhällen har tvärtom bemästrat avunden, så att människor ganska fritt fått utveckla sina talanger. Schoeck pekar här på Östeuropa, där avunden och inte bara statens tvång skapat stillastående. Även när Öst frigörs, kommer avundskänslor till ytan och gör omställningen mer svår. I Väst däremot kan människor känna avund eller skadeglädje, men det är inte rumsrent på samma sätt.

Vad är det då egentligen som vi avundas?

– Har vi anlag för avund, dvs känner oss underlägsna eller utstötta, kan den känslan riktas mot nästan vad som helst. Ofta mot småsaker, mot det vi inte skulle önska även om vi fick det, eller som vi inte kan sköta. Jag kan avundas den förmögne en lustjakt, som jag inte skulle kunna hantera. Eller som jag inte behöver.

Greven av Monto Cristo har de flesta läst. Dess hjälte målar ju i sin fängelsehåla ut de lyckliga liv som andra lever, och känner allmän avund. Hans begär kan aldrig mättas. Eller ta Lee Harvey Oswald, som mördade John F Kennedy. Han utförde sitt dåd har det sagts av ren missunsamhet mot den unge, framgångsrike presidenten. Sådan är avunden. Den isolerar, den är fiende till gemenskap.

Hur märks då detta i dagens Västsamhällen?

– På många sätt. De flesta möter attityden i arbetet, eller i kvarteret. Jag vill drastiskt påstå, att välfärdsstaten ofta inte tar styrka ur äkta välvilja men ur avund. Därav de starka kraven på likformighet i skolor, vård, utbildning m m. I Tyskland hittade man efter kriget på ett begrepp som jag alltid funnit misstänkt, "bördeutjämning" (Lastenausgleich). Syftet var att omfördela de bördor som folk antogs ha fått bära under kriget. Detta gav efter 1945 upphov till en enorm och i sak godtycklig omfördelning via skatter. En sådan metod ter sig dock helt orimlig. Man kan aldrig återföra alla individer till ett tänkt utgångsläge.

Andra uttryck för avund är den vandalism som många storstäder upplever. Man skär sönder bildäck, slår sönder butiksfönster etc. En ren förstörelse vars drivkrafter liknar avundens. Eller ta de "graffiti" som skrivs på väggar och viadukter. Där röjs vad jag kallat en avundens egen konst. Den riktas mot det man inte kan uppnå, mot det sköna och förnäma.

Finns det då ingen rimlig avund? Eller verkliga orättvisor?

– Visst. Ta bara en vanlig familj. Där har barnen given rätt till sina föräldrars kärlek. Visst kan också hela grupper i vissa lägen missgynnas. Vad jag betonar är bara, att avunden mycket ofta är grundlös. Den livnär sig på egna misslyckande, mer än på faktisk orättvisa. Och tar man inte itu med den, breder den ut sig, vilket skadar samhällslivet så att skaparglädjen förtvinar. Vi måste bli mer medvetna om avunden, annars lider såväl folkstyret som den skapande variationen i samhället nederlag.